

Beyond Regional Culture: A Comparative Study of Undergraduate General Education Curricula in Iran and Selected Middle Eastern Universities

Seyed Ali. Khaleghinezhad^{1*}, Mahdeih Sadat. Mirrahimi²

1. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology & Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
2. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Hazrat Narjes Faculty, Vali-E-Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran

* Corresponding author email address: khaleghinezhad@yazd.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Khaleghinezhad, S. A. & Mirrahimi, M. S. (2026). Beyond Regional Culture: A Comparative Study of Undergraduate General Education Curricula in Iran and Selected Middle Eastern Universities. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 32(3), 93-115.

© 2026 the authors. Published by Institute for Research and Planning in Higher Education (IRPHE), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

ABSTRACT

Although the undergraduate general education curriculum is often hailed as the conscience of higher education, its philosophical foundations remain underexplored in Iran. This comparative study aimed to compare the general curriculum of the undergraduate course of the Iranian higher education system with the American University of Cairo, the American University of Sharjah, Qatar University, King Abdulaziz University, and KOC University. This study employed a qualitative approach using comparative analysis. Universities were purposively chosen for their shared sociocultural contexts but divergent educational outcomes. The findings reveal that, with the exception of King Abdulaziz University in Saudi Arabia and Iran's own general education curriculum, all examined universities have embraced an interdisciplinary model integrating the humanities, social sciences, economics, natural sciences, and communication studies. These universities offer a wider, more diverse selection of courses, align their learning outcomes with local, national, and global priorities, and operate under flexible curricular frameworks. Consequently, Iranian higher education, to enhance quality, should adopt an interdisciplinary framework and balance knowledge, skills, and attitudes within its general education curriculum.

Keywords: *Interdisciplinary approach, general education curriculum, curriculum breadth, educational policymaking, undergraduate education.*

فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی

دوره ۳۲، شماره ۳، صفحه ۹۳-۱۱۵

شاپای الکترونیکی: ۲۷۱۷-۲۲۰۱

مطالعه تطبیقی برنامه درسی آموزش عمومی دوره کارشناسی نظام آموزش عالی ایران با دانشگاه‌های خاورمیانه

سید علی خالقی نژاد^{۱*}، مهدیه السادات میررحیمی^۲

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

۲. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی حضرت نرجس، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: khal.eghi.nezhad@yazd.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

خالقی نژاد، سید علی، و میررحیمی، مهدیه السادات. (۱۴۰۵). اشتغال دانش‌آموختگان دکتری علوم انسانی در ایران: موانع و چالش‌ها. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۳۲(۳)، ۹۳-۱۱۵.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

علی‌رغم آنکه از برنامه درسی آموزش عمومی دوره کارشناسی در دانشگاه به عنوان وجدان آموزش عالی نام برده می‌شود، در کشور ایران درباره فلسفه وجودی آن کمتر مذاقه شده است که یکی از دلایل چنین کمبودی می‌تواند نبود درک درست از آن در بافت ایران باشد. هدف از این پژوهش تطبیقی، مقایسه برنامه درسی عمومی دوره کارشناسی نظام آموزش عالی ایران با دانشگاه‌های آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، کاک ترکیه، ملی قطر و دانشگاه آمریکایی قاهره در مصر بود. رویکرد پژوهش کیفی بود و از روش تطبیقی بر دی استفاده شد. نمونه، دانشگاه‌های منتخب، بر اساس استراتژی انتخاب کشورهای با نظام‌های اجتماعی مشابه و خروجی‌های آموزشی متفاوت انتخاب شد. یافته‌ها نشان داد که برخلاف برنامه آموزش عمومی دوره کارشناسی در کشور ایران، دانشگاه‌های مذکور - بجز شاه-عبدالعزیز عربستان سعودی - از رویکردی بین‌رشته‌ای بهره برده‌اند که شامل تلفیقی از علوم انسانی، اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و ارتباطات است؛ این دانشگاه‌ها نه تنها دروس متنوع بیشتری به دانشجویان ارائه می‌دهند، بلکه پیامدهای یادگیری آنها نیز به روز و همسو با نیازهای محلی، ملی و جهانی است و از ساختاری انعطاف‌پذیرتر برخوردارند. در مجموع، تدوین برنامه درسی آموزش عمومی با رویکرد بین‌رشته‌ای و ایجاد توازن در ابعاد دانشی، مهارتی و نگرش مورد انتظار از دانشجویان می‌تواند به ارتقای کیفیت این برنامه در کشور ایران کمک کند.

کلیدواژگان: رویکرد بین‌رشته‌ای، برنامه درسی آموزش عمومی، وسعت برنامه درسی، سیاست‌گذاری آموزشی، دوره کارشناسی.

مقدمه

در نظام آموزش عالی ایران، برنامه درسی دوره کارشناسی هر رشته دانشگاهی به ترتیب به واحدهای درسی اصلی، تخصصی، اختیاری - هر سه مورد مستقیماً با رشته تحصیلی مرتبطاند- و عمومی تقسیم می‌شوند. از دروس عمومی در ادبیات برنامه درسی دانشگاهی به‌عنوان برنامه درسی آموزش عمومی^۱ نام می‌برند (Jones & Ratcliff, 1991) که با هدف ارتقای دانش پایه و توسعه شایستگی‌های بنیادین دانشجویان طراحی و در بسیاری از مؤسسات آموزش عالی با رویکرد بین‌رشته‌ای اجرا می‌شود (Lam, 2023). یادگیری بین‌رشته‌ای، بنا بر دیدگاه دی‌زور (DeZure, 2010)، مستلزم تلفیق مهارت‌ها و دانش برگرفته از حوزه‌های متنوع، کاربرد نظریه‌ها در موقعیت‌های عملی، تطبیق و تحلیل دیدگاه‌های متعارض و فهم مسائل در زمینه‌های محلی است. به نظر می‌رسد که تحقق این امر در برنامه درسی آموزش عمومی از طریق تجارب یادگیری پایه مشترک دانشجویان در واحدهای درسی متمایز از رشته دانشگاهی امکان‌پذیر می‌شود. برنامه درسی آموزش عمومی زیربنای تحقق یادگیری مادام‌العمر و انطباق با تحولات علمی، اجتماعی و اقتصادی قرن بیست و یکم است و بدون آن، تربیت نیروی انسانی توانمند و شهروندان مسئول دشوار خواهد بود (Colleges & Universities, 2015). به‌زعم وارنر و کوئپل (Warner & Koeppel, 2009) آموزش عمومی بازتابی از مأموریت، فلسفه، فرهنگ و ارزش‌های هر دانشگاه است؛ لذا، بیشتر نظام‌های آموزش عالی به اهمیت آموزش عمومی واقفاند و برای تربیت دانشجویان، برنامه درسی آموزش عمومی منسجم طراحی می‌کنند (Boning, 2007).

ساخاراپلوس (Psacharopoulos, 2000) هدف اصلی برنامه درسی آموزش عمومی را تربیت شهروندان خوب برمی‌شمارد. به گفته او این برنامه در بلندمدت می‌تواند در تقویت همبستگی سیاسی و فرهنگی، کاهش رفتارهای پرخطر، ارتقای سلامت فردی و اجتماعی، افزایش جامعه‌پذیری و رعایت قانون نقش‌آفرین باشد. با این حال، به‌رغم دیرآیند بودن نتایج آن، اهمیت این حوزه در طول تاریخ آموزش عالی مورد غفلت قرار نگرفته است (Ewell, 2007). برنامه درسی عمومی با برنامه درسی تخصصی هر رشته دانشگاهی ارتباطی تنگاتنگ و در ارتقای مهارت‌های دانشجویان نقش مکملی دارد. برای مثال، اهمیت شایستگی‌های عمومی دانش‌آموختگان دانشگاهی برای فعالیت در محیط‌های مختلف حرفه‌ای با تکیه بر شایستگی‌های عمومی^۲ برای سازگاری با موقعیت‌های مبهم مد نظر بخش صنعت است (Barnett & Coate, 2004). برای ایکسو و همکاران (Xue et al., 2023) یافتن راه‌هایی برای ارتباط مؤثر آموزش عمومی و آموزش دیسپلین مسئله بوده است و به‌زعم آنها اتخاذ سه راهبرد در این زمینه می‌تواند کمک‌کننده باشد: ۱. برای اصلاح برنامه درسی آموزش عمومی، دانشگاه‌ها باید دوره‌های عمومی - برای مثال، دوره علوم انسانی - را راه‌اندازی کنند و با آموزش دیسپلینی همکاری کنند؛ ۲. برای اصلاح آموزش دیسپلینی، دانشگاه‌ها باید مفهوم آموزش عمومی را جذب کنند، ظرفیت آموزش اصلی را گسترش دهند و به پرورش ویژگی‌های جامع دانشجویان توجه کنند؛ ۳. اصلاح همزمان آموزش عمومی و تخصصی با هدف ایجاد هماهنگی پویا و بهره‌گیری متقابل از مزایای آموزشی ضروری است. همچنین به‌زعم آنها، دانشگاه‌ها باید دوره‌های تلفیقی را در برنامه درسی عمومی بگنجانند، فعالیت‌های آموزشی را با هر دو نوع آموزش توسعه دهند، الزامات آموزش عمومی را در برنامه‌های تخصصی اجرا و یک سیستم تدریس همپوشان ایجاد کنند که موجب پشتیبانی متقابل این دو حوزه شود. افزون بر این، در یک دیدگاه جامع فنی‌کس (Barnett & Coate, 2004) برای دانشجوی رشدیافته شش قلمرو یادگیری تعریف می‌کند: قلمرو نمادین (زبان و

1. General education curriculum
2. generic competencies

حساب) ^۱، قلمرو تجربی (قابلیت انجام مطالعات تجربی) ^۲، قلمرو زیبایی‌شناسی (درک زیبایی هنر و پدیده‌های طبیعی) ^۳، قلمرو اخلاق (تمییز خوب از بد) ^۴، منطقی (تفکر معقول) ^۵ و الهیات و فلسفه ^۶. این قلمروها می‌توانند به‌عنوان اهداف نهایی برنامه درسی آموزش عمومی تلقی شوند. از منظر تاریخی، ریشه و آغاز برنامه درسی آموزش عمومی به سنت کالج‌های اولیه آمریکا باز می‌گردد، کالج‌هایی که کلیساهای آنها را با هدف تربیت جوانانی با رفتار مناسب راه‌اندازی کردند (Cohen, 1998). این برنامه از آغاز پیدایش تا کنون مسیر پرفراز و نشیبی را طی کرده است. بونینگ (Boning, 2007) این روند را به پاندولی در حال نوسان ^۷ تشبیه کرده که بین دو قطب متضاد؛ یعنی برنامه‌ای یکپارچه و سیستم انتخابی در حال تغییر بوده است. دروس عمومی اولیه معمولاً شامل موضوعاتی مانند زبان و ادبیات، تاریخ، علوم طبیعی، ریاضیات، فلسفه و علوم اجتماعی بود؛ با گذر زمان و تغییر نیازهای جامعه این برنامه‌ها تکامل یافتند (Colleges & Universities, 2015). دلیل بازنگری برنامه درسی آموزش عمومی همزمان با گسترش آموزش عمومی در کشور آمریکا، انتقادات درباره ناکارآمدی آن در پرورش مهارت‌هایی چون تفکر انتقادی، ارتباطات و حل مسئله در دهه ۱۹۷۰ بود (Erie, 2013) و لذا، در بازنگری جهت‌گیری دروس عمومی نیز به‌سوی چندفرهنگی، مطالعات جهانی، موضوعات اخلاقی و زیبایی‌شناختی تغییر یافت (Leskes & Wright, 2005). در کشور ایران برنامه درسی آموزش عمومی با تأسیس دانشگاه تهران متولد شد و در قالب یک پیوستار زمانی در سه دوره متمایز می‌توان تحولات آن را ردیابی کرد: دوره در سایه (۱۳۴۵-۱۳۱۳)، دوره آشکار (۱۳۴۵-۱۳۵۷) و دوره معارف اسلامی و آگاهی عمومی (۱۳۶۰ به بعد). در دوره نخست، برنامه درسی عمومی ساختاری غیررسمی داشت و از طریق فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و مهارت‌های زندگی در محیط دانشگاهی جریان داشت. در دوره دوم، این برنامه به‌صورت رسمی مصوب و اجرا شد و واحدهای درسی زبان فارسی، زبان خارجی و تربیت‌بدنی به‌عنوان بخشی از تجارب یادگیری برای تمام دانشجویان تعریف شد؛ این واحدها در نیمه اول دهه ۱۳۵۰ توسعه یافتند و رویکردی بین‌رشته‌ای نسبت به آنها شکل گرفت. دوره سوم، با تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی و تلاش‌های گسترده برای اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها آغاز شد؛ تصویب برنامه درسی عمومی با محوریت دروس معارف اسلامی و همچنین دروسی مانند ادبیات فارسی، زبان انگلیسی و تربیت‌بدنی برونداد این دوره بود که همچنان ادامه دارد (Khaleghinezhad, 2021).

در این بستر تاریخی، الگوهای مختلفی از اجرای برنامه درسی آموزش عمومی نیز شکل گرفته است که در سه دسته قابل ردیابی هستند. نخست، مدل توزیعی ^۸ است. این مدل ریشه در برنامه آموزش عمومی دانشگاه پرینستون ^۹ در سال ۱۸۸۰ دارد؛ در این مدل بر اساس واحدهای دیسپلین‌محور، فهرستی از دروس عمومی در اختیار دانشجویان قرار می‌گیرد و دانشجویان از میان دروس ارائه شده دست به انتخاب می‌زنند (Wehlburg, 2010). دروس در مدل توزیعی مجموعه‌ای از واحدهای مقدماتی هستند که به دانشجویان در رشته‌های مختلف معرفی می‌شوند. هدف در اینجا بیشتر فهم جهان با استفاده از رویکردهای مختلف است. برنامه درسی آموزش عمومی توزیعی به دو دسته دانشگاهی ^{۱۰} و کالج تقسیم‌پذیر هستند. علوم طبیعی، علوم اجتماعی و علوم انسانی اشکالی از این پیش‌نیازها در سطح دانشگاه هستند. پیش‌نیازهای توزیعی در سطح کالج به دنبال فراهم‌کردن گستره‌ای از دانش مطلوب همسو با رشته دانشگاهی هستند. دوم، برنامه درسی پایه مشترک ^{۱۱} است که شامل

1. Symbolic Domain (Language and Numeracy)
2. Empirical Domain (Ability to Conduct Empirical Studies)
3. Aesthetic Domain (Appreciation of Art and Natural Phenomena)
4. Ethical Domain (Distinguishing Right from Wrong)
5. Logical Domain (Rational Thinking)
6. Theological and Philosophical Domain
7. swinging pendulum
8. Distribution Model
9. Princeton University
10. Distributed Requirements
11. Core Curriculum

دروس یا واحدهایی است که مورد نیاز همه دانشجویان است. برنامه درسی پایه مشترک معمول‌ترین مدل آموزش عمومی قبل از دهه ۱۹۶۰ بود (Erie, 2013). هدف از برنامه درسی پایه مشترک فراهم ساختن تجارب بنیادی مشترک برای دانشجویان دوره کارشناسی است. برنامه درسی پایه مشترک معمولاً از نظر ماهیت، بین‌رشته‌ای است و حول یک موضوع عمده سازمان می‌یابد. به گزارش بنیاد کارنگی^۱ حدود ۱۰ درصد از دانشگاه‌های آمریکا از این مدل برای آموزش عمومی استفاده می‌کنند که دانشگاه کلمبیا شناخته شده‌ترین دانشگاه در استفاده از این مدل است (Allen, 2006). سوم، مدل انتخاب‌کنندگان آزاد^۲ نام دارد که در دانشگاه‌های کمی رواج دارد که در آن دانشجویان برنامه‌های درسی خود را بر اساس منافع و برنامه‌های آینده خود انتخاب می‌کنند. این مدل را جان دیویی در دانشگاه کلمبیا و آرتور لوجوی^۳ در دانشگاه جان هاپکینز ایجاد کرده‌اند (Allen, 2006).

در سطح بین‌المللی، برنامه درسی آموزش عمومی پیوسته در حال تحول است تا بتواند پاسخگوی نیازهای پیچیده قرن بیست و یکم باشد؛ لذا، انتظار می‌رود که نه تنها به دانشجویان کمک کند تا با زمان و تغییر سریع کنونی همگام شوند، بلکه باید به آنها اجازه دهد تا تضادها و تفاوت‌های مختلف در ارزش‌ها را درک کنند (Fen & Ghulam Murtaza, 2017). در همین خصوص، بر بازرطراحی و گسترش دروس عمومی به منظور پوشش دادن علایق و نیازهای متنوع دانشجویان تأکید شده است (Xue et al., 2023). در کشور ایران هم به عنوان یکی از کشورهای در حال توسعه، حدود ۱۵ درصد از برنامه درسی مقطع کارشناسی به دروس عمومی اختصاص دارد، دروسی مانند معارف اسلامی، زبان و ادبیات فارسی، زبان خارجی و تربیت بدنی که میلیون‌ها دانشجو در طول دوران تحصیل آنها را می‌گذرانند (Khaleghinezhad, 2021). در سال‌های اخیر، برنامه درسی آموزش عمومی در ایران به طور موردی و کلی ارزشیابی شده است. برای مثال، گزارش‌ها نشان می‌دهند که دانشجومعلم از صرف‌فصل‌های درس تفسیر موضوعی قرآن کریم ناراضی‌اند و نیازهای آنان در علوم پایه و علوم انسانی متفاوت است (Mobasheri, 2017)؛ روند سنجش درس زبان انگلیسی عمومی نامطلوب ارزیابی شده است (Mohammadi et al., 2018) و عناصر اصلی دروس عمومی شامل اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی، تناسب لازم را ندارند (Azizi et al., 2016)؛ اگرچه دروس معارف اسلامی در بهبود بینش و نگرش مؤثرند، اما ضرورت پرداختن به برخی از آنها مانند اندیشه اسلامی، اخلاق اسلامی، انقلاب اسلامی و تاریخ و تمدن اسلامی پایین ارزیابی شده است (Qasempoor et al., 2017)؛ در اولویت‌بندی واحدها نیز زبان خارجی عمومی و تنظیم خانواده اهمیت بیشتری دارند، درحالی‌که اهداف درس فارسی عمومی نیازمند بازنگری است و در آن به نیازهای روانی، ارتباطی و مهارت‌های زندگی توجه کافی نشده است (Arefi et al., 2009). همین طور برنامه درسی آموزش عمومی در کشور ایران با دانشگاه‌های میسوری، یوسی‌دیویس و بیروت در ساختار، اهداف، محتوای درسی، تعداد واحدها و شیوه‌های ارزشیابی تفاوت‌های چشمگیری دارد (Qasempoor et al., 2016)؛ در نهایت، در یک ارزشیابی فراگیر، بازنگری برنامه درسی عمومی آموزش عالی ایران با هدف پاسخگویی به نیازهای علمی و فرهنگی دانشجویان و ارتقای رشد شخصی و اجتماعی آنان، به عنوان رویکردی مؤثر برای بهبود کیفیت آموزش، از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مطالبه شده است (Pirzadi & Khaleghinezhad, 2025).

بازنگری برنامه درسی آموزش عمومی به عنوان فرایندی پیچیده، مستلزم دسترسی به شواهد و تجارب بین‌المللی است. از این رو، هدف پژوهش حاضر تمرکز بر تحلیل مقایسه‌ای برنامه‌های آموزش عمومی (با تمرکز بر خوشه‌ها، پیامدهای یادگیری و مواد درسی)، در کشورهای منطقه با اشتراکات فرهنگی و اجتماعی نزدیک به کشور ایران - شامل دانشگاه آمریکایی شارجه در امارات متحده عربی، دانشگاه شاه‌عبدالعزیز

1. Carnegie Corporation
2. Free Electives
3. Arthur O. Lovejoy

در عربستان سعودی، دانشگاه آمریکایی قاهره در مصر، دانشگاه کاک در ترکیه و دانشگاه ملی در قطر - در پی شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌ها برای بهره‌گیری از تجارب موفق برای ارتقای کیفیت برنامه درسی عمومی در ایران است.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی بود، زیرا می‌تواند به بهبود تصمیم‌گیری کمک کند و از نظر ماهیت نیز رویکردی کیفی داشت. برای مقایسه برنامه درسی آموزش عمومی در کشور ایران با دانشگاه‌های مهم خاور میانه، از روش تطبیقی بردی^۱ (Wilcke & Budke, 2019) استفاده شد. واحد تحلیل در این پژوهش برنامه درسی آموزش عمومی است که بررسی آن در چهار مرحله صورت گرفت: ۱. در مرحله توصیف^۲، داده‌ها و شواهد مرتبط با پدیده درباره این برنامه (خوشه‌ها، پیامدهای یادگیری و مواد درسی) با دقت گردآوری و مستندسازی شد. ۲. در مرحله تفسیر^۳، اطلاعات ثبت‌شده تحلیل و از جنبه‌های مختلف بررسی شد تا درک عمیق‌تری از موضوع حاصل شود. ۳. در مرحله مجاورت^۴، داده‌های به‌دست‌آمده دسته‌بندی شد و چارچوبی برای مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌ها شکل گرفت. ۴. در مرحله مقایسه^۵، بر اساس این چارچوب، جزئیات شباهت‌ها و تفاوت‌ها به‌دقت تحلیل شد تا پاسخ مناسبی برای هدف مد نظر فراهم شود (Fen & Ghulam Murtaza, 2017).

جامعه هدف این پژوهش با توجه به اشتراک‌های تاریخی، آموزشی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی با ایران، برنامه درسی آموزش عمومی در دانشگاه‌های آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، آمریکایی قاهره مصر، کاک ترکیه و ملی قطر در نظر گرفته شد. نمونه پژوهش بر اساس رویکرد نظام مشابه، برون‌داد مشابه^۶ (Berg-Schlosser, 2001) انتخاب شد. داده‌های پژوهش از طریق اسناد مرتبط گردآوری شد. بر این اساس، داده‌ها از طریق وبسایت‌های دانشگاه‌های مورد بررسی در سطح منطقه خاورمیانه گردآوری شدند. در این مرحله، نشانگرهایی از قبیل دسته اول بودن منبع، گزارش‌های منتشر شده در وبسایت دانشگاه و مرتبط بودن با هدف پژوهش مد نظر قرار گرفت. برای جمع‌آوری داده‌ها چک‌لیست متمرکز بر چارچوب کلی برنامه درسی آموزش عمومی شامل خوشه‌ها، پیامدهای یادگیری، مواد درسی و برخی موارد جزئی از قبیل نحوه ارائه برنامه تهیه و پس از جست‌وجو در منابع مد نظر داده‌ها جمع‌آوری شد. حجم نمونه در بخش مطالعه اسناد و مدارک تا حد ضرورت و اقتضا ادامه یافت. برای تضمین کیفیت یافته‌ها از سه راهبرد استفاده شد: نخست مرور همتا^۷ که پژوهشگر پس از گردآوری و تحلیل داده‌ها از همکار دومی درخواست کرد تا با بررسی منابع در تحلیل و بحث مشارکت کند و درنهایت، اجماع حاصل شد (William, 2024)؛ دوم، ممیزی بیرونی^۸، فرایند و یافته‌ها را یک متخصص حوزه مطالعات برنامه درسی از نظر دقت و ارتباط ارزیابی و تأیید کرد (Subrahmanyam, 2025)؛ سوم، توصیف غنی که طی آن شرحی جامع و دقیق از منبع داده و ویژگی‌های برنامه درسی دانشگاه‌های مد نظر ارائه شد و امکان دسترسی به این ویژگی‌ها از طریق منابع در دسترس فراهم است.

یافته‌ها

متناسب با چارچوب تطبیقی در ادامه به توصیف، تفسیر، مجاورت و مقایسه برنامه‌های درسی عمومی دانشگاه‌های مورد مطالعه و برنامه درسی عمومی دوره کارشناسی در نظام آموزش عالی ایران پرداخته شده است.

1. Bereday 'Comparative Method
2. Description
3. Interperation
4. Juxtaposition
5. Comparison
6. Most similar systems ,similar outcomes
7. peer review or debriefing
8. External audits

الف. مرحله توصیف و تفسیر: در این مرحله ویژگی‌های برنامه درسی آموزش عمومی هر دانشگاه به‌صورت جداگانه توصیف و تفسیر شده است.

دانشگاه شاه‌عبدالعزیز^۱ عربستان سعودی: این دانشگاه ساختار برنامه‌های درسی خود را با ۳۶ واحد برای تمام دانشجویان در سه سطح دانشگاه، دانشکده و دپارتمان سازماندهی کرده است. دانشجویان این امکان را دارند که برخی از این دروس را خارج از دانشکده خود انتخاب کنند و آنها را بگذرانند تا از ظرفیت‌های علمی سایر دانشکده‌ها نیز بهره‌مند شوند. دروس عمومی در قالب پنج خوشه آموزشی طراحی شده‌اند و هر کدام از این خوشه‌ها پیامدهای یادگیری و مواد درسی منحصر به فردی دارند که در **جدول ۱** نشان داده شده‌اند (King Abdul-Aziz University, 2025).

جدول ۱

ویژگی‌های برنامه درسی عمومی آموزش عمومی در دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی

خوشه	پیامدهای یادگیری	مواد درسی
فرهنگ اسلامی	- فهم خویش را از اصطلاح فرهنگ نشان دهد، ویژگی‌ها، اهمیت و رابطه فرهنگ اسلامی، با دیگر فرهنگ‌ها را نشان بدهد. - فهم خویش از معنای پرستش در اسلام، مشخصات آن، اشاعه و انگیزه، اهداف، فهم تصورات غلط و عمل در اسلام را نشان دهند. - توانایی برای دستیابی به تأثیر مذهب بر خودش و زندگی عملی خویش را به‌دست آورد. - توانایی تشخیص بین تصورات درست از موضوع‌های پایه مذهبی و کاربرد درست آنها و تصورات غلط را نشان دهد. - توانایی برای دستیابی به اهداف پرستش و اجتناب از تصور غلط را نشان دهد.	- فرهنگ اسلامی (۱) - فرهنگ اسلامی (۲) - فرهنگ اسلامی (۳) - فرهنگ اسلامی (۴)
مهارت‌های زبانی	دانشجو در بعد دانشی درباره ساختارهای جمله و گرامر دانش کافی داشته باشد و تسلط خود را بر روش‌های ویراستاری و مرور نشان دهد؛ مهارت‌های شناختی (دانشجو به‌راحتی از نظر گرامری به شیوه‌ای بنویسد که متناسب با وظیفه درخواست شده باشد؛ دانشجو بین منابع اولیه و ثانویه تمایز قایل شود).	مهارت‌های زبانی (۳)
مهارت‌های نوشتاری	دانشجویان در معرض نظریه‌ها، مهارت‌ها و راهبردهای مورد نیاز برای برقراری ارتباطات انسانی کارآمد در محیط‌های حرفه‌ای و دانشگاهی قرار گیرند.	مهارت‌های نوشتاری (۳)
مهارت‌های ارتباطی	شناسایی و توصیف مؤلفه‌های پایه مدل‌های ارتباطی و توصیف مهارت‌ها و راهبردهای مختلفی که اثربخشی ارتباطات را بالا می‌برد. مشاهده و استفاده از راهبردهای پیشنهادی برای توسعه، اجرای ارزشیابی ارائه‌های عمومی مؤثر.	مهارت‌های ارتباطی (۳)
مهارت‌های کامپیوتر	افزایش دانش مهارت‌های کامپیوتری و پرداختن به ارائه مباحثی درباره فناوری اطلاعات؛ ویندوز ۱۰؛ میکروسافت افیس ۲۰۱۶؛ اینترنت و مقدمه‌ای بر مهارت‌های برنامه‌ریزی است.	مهارت‌های کامپیوتر (۳)
زبان انگلیسی	خواندن و فهمیدن ایده‌های اصلی تنوعی از متن‌ها؛ مشارکت کارآمد در گفت‌وگوی کوتاه به‌صورت مناسب و فهم ایده‌های اصلی در ارتباطات شفاهی کوتاه؛ تولید انواعی از متن با استفاده پاراگراف‌های منسجم در پاسخ‌های توسعه‌یافته مناسب؛ نشان دادن کنترل پیوستاری از ساختار گرامری با حداقل ناهمبویی‌ها.	زبان انگلیسی (۱)، (۲)، (۳)؛ (۴)

نکته: این توضیحات برگرفته از وبسایت دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی است.

تفسیر: در مجموع، می‌توان گفت که هدف اصلی برنامه درسی عمومی دانشگاه شاه‌عبدالعزیز در عربستان سعودی توسعه بلوغ شخصی و فرهنگی دانشجویان مطابق با ارزش‌های اسلامی و اخلاق اجتماعی جامعه عربستان است. در این برنامه کوشش شده است که آموزش دینی، مهارت‌های ارتباطی و سواد فناورانه در کنار یکدیگر قرار گیرند. دروس فرهنگ اسلامی با محورهایی همچون ارتقای آگاهی دینی، بررسی نسبت دین و فرهنگ و نقش ایمان در زیست فردی و اجتماعی طراحی شده‌اند و بیش از آنکه زمینه‌ای برای گفت‌وگو و نقد دینی فراهم کنند، بر انتقال ارزش‌ها تمرکز دارند. در زمینه آموزش زبان انگلیسی، برنامه شامل دوره‌هایی برای تقویت مهارت‌های زبانی، نوشتاری و ارتباطی است که با استفاده از آزمون تعیین سطح تلاش می‌شود تا آموزش زبان متناسب با نیازهای فردی دانشجویان ارائه شود؛ این رویکرد گامی روبه‌جلو در جهت شخصی‌سازی آموزش به‌شمار می‌رود، با این حال، هنوز در زمینه‌هایی مانند نگارش دانشگاهی پیشرفته، تحلیل انتقادی متون و توانمندسازی ارتباطی در زمینه‌های بینا فرهنگی با استانداردهای آموزش هنرهای لیبرال فاصله دارد. آموزش مهارت‌های کامپیوتری نیز با تمرکز بر فناوری‌های پایه و نرم‌افزارهای کاربردی به ارتقای سواد دیجیتال کمک می‌کند. به‌طور کلی، برنامه درسی عمومی دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی هرچند در برخی زمینه‌ها گام‌هایی به‌سوی به‌روزرسانی برداشته، اما همچنان بیشتر به مدل‌های سنتی و متمرکز نزدیک است و فاصله محسوسی با الگوهای نوین و انعطاف‌پذیر آموزش عمومی در سطح منطقه و جهان دارد.

دانشگاه کاک ترکیه: برنامه درسی عمومی دوره کارشناسی در دانشگاه کاک، چیزی بیشتر از اطلاعات جدید برای یادگیری، دوره‌ای برای گذر یا یادگیری برای اندیشیدن متأملانه است. این برنامه به دنبال خلق گفتمانی برای فراروی از دیسپلین‌ها، فرهنگ‌ها و زمان‌هاست (KOC University, 2025). برنامه درسی پایه مشترک ۶ حوزه موضوعی شامل مطالعات علوم انسانی^۱، علوم اجتماعی^۲، فهم تفسیری و زیباشناسانه^۳، حوزه علوم طبیعی^۴، استدلال کمی و تجربی^۵ و تحلیل راهبردی و اقتصادی^۶ را در بر می‌گیرد (جدول ۲)، با مواد درسی علمی برنامه درسی عمومی دانشگاه کاک که مبتنی بر روش‌شناسی علمی، تحلیل و پژوهش هستند، دانشجویان مفروضه‌های علمی، تجربی و تحلیلی را تمرین می‌کنند و اینکه چگونه ادعاها تحقیق می‌شوند، چگونه مفروضه‌ها ساخته و آزمون می‌شوند، چگونه روابط علت و معلولی ساخته می‌شود و چگونه به واقعیت‌ها می‌توان دست یافت، به دانشجویان نشان داده می‌شود (KOC University, 2025).

-
1. Humanities Courses
 2. Social Sciences (SOSC)
 3. Aesthetic and Interpretive Understanding (ASIU)
 4. Natural Sciences (SCIE)
 5. Empirical and Quantitative Reasoning (EQR)
 6. Economic and Strategic Analysis (ECSA)

جدول ۲

ویژگی‌های برنامه درسی عمومی آموزش عمومی در دانشگاه کاک ترکیه

واحد‌های درسی	پیامدهای یادگیری	خوشه‌ها
تاریخ مدرن؛ ریشه‌های تمدن؛ بنیان‌های تمدن؛ مسیرهای دریا؛ تمدن‌های مدیترانه‌ای؛ سرنوشت و قدرت؛ کشف قرون وسطی؛ انسان‌شناسی محیط و فضا؛ قدرت و مردم؛ هویت، قدرت و فرهنگ چیزها؛ جهان مادی انسان؛ تاریخ، فرهنگ و جامعه ترکیه از سینما؛ تأثیر انسان بر محیط‌های قدیمی؛ زندگی و مرگ در مصر قدیم؛ جنگ‌های صلیبی؛ تاریخ استانبول از گذشته تا اکنون؛ افسانه در برابر مذهب؛ عقلانیت در برابر کم‌عقلی؛ تصویر انسان از طریق زمان؛ فلسفه و فیلم؛ حقیقت و سیاست؛ پادشاهان و بازرگانان؛ هنر، معماری و باستان‌شناسی مدیترانه قرون وسطی؛ تاریخ ملی‌گرایی ترکیه‌ای؛ میراث فرهنگی و باستان‌شناسی استانبول؛ حقیقت و موسیقی؛ امپراتور جلگه‌ها؛ هنر و معماری امپراتوری اوراسیا؛ ادبیات و امپراتور؛ تفکر انتقادی	نشان دادن مهارت‌های نوشتاری و ارتباطی؛ فهم و ارتباط کارآمد با دیگران در بافت‌های مختلف با استفاده از تنوعی از اشکال شامل نوشتن، صحبت کردن، خواندن، شنیدن و مهارت‌های بین‌فردی/سازماندهی افکار و به‌اشتراک‌گذاری کارآمد آنها با دیگران/ارزش قایل شدن برای ایده‌های دیگران و کمک‌های مهم به آنها	مطالعات علوم انسانی
مقدمه‌ای بر علوم سیاسی؛ روانشناسی؛ مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی؛ شهر و جامعه؛ سلامت و استرس روانشناختی؛ مهاجرت و جهانی‌شدن؛ حقوق و فناوری؛ بحث‌هایی درباره سیاست‌های جهانی؛ ریشه‌های اجتماعی ثروت، فقر توسعه؛ جامعه‌شناسی علم و فناوری؛ دولت و ملت؛ مطالعاتی درخصوص فرهنگ محبوب؛ موسیقی و جامعه؛ جامعه مدنی و دموکراسی؛ چالش‌های پیشروی دموکراسی‌های جوان؛ رویارویی با جهانی‌شدن	توانایی برای اندیشیدن به‌صورت نقادانه؛ خودآزمایی در جست‌وجوی اطلاعات/تفسیر، تحلیل و ارزیابی شواهد کمی و کلامی/استخراج نتایج بر اساس اطلاعات/به‌کارگیری ذهن آرام علمی هنگام دریافت اطلاعات/ساختن بحث‌های مداوم و به‌خوبی حمایت شده/مورد پرسش قرار دادن دانش به‌دست‌آمده گذشته	علوم اجتماعی
ادبیات و جهان اجتماعی؛ فیلم و دیداری؛ تصویرسازی دیگران؛ ادبیات و احساسات؛ هنر و نوآوری؛ جنگ در سبک ادبیات، هنر و فرهنگ؛ معماری؛ معماهای اخلاقی در ادبیات؛ هنر و موسیقی و جنبش در قرن بیستم؛ هنر اسلامی؛ مشکلات و روندها؛ ژانر فیلم؛ داستان‌هایی در عصر تولیدات ماشینی؛ جستار زنان به‌عنوان مقابله؛ هنر و معماری روم و یونان؛ بدن‌ها در ادبیات؛ زنان و جنسیت در ادبیات؛ طراحی تفکر؛ بلاغت دیداری	نشان دادن خلاقیت؛ ایجاد ایده‌های نوآورانه و جدید/طراحی روش‌های جدید و راه‌حلی برای مشکلات و موقعیت‌های موجود/توانایی برای بیان احساسات، باورها و افکار در تنوعی از اشکال هنری	فهم تفسیری و زیباشناسانه
مقدمه‌ای بر رفتار راهبردی و اقتصادی؛ اصول اقتصاد	تلفیق کردن دانش؛ فهم استفاده از تنوعی از روش‌های کاوشگری/نشان دادن اینکه چگونه دانش یادگرفته شده در آموزش عمومی با شغل کالج و فراتر از آن مرتبط است/ارتباط دانش خاص به‌دست‌آمده با دانش به‌دست‌آمده در جایی دیگر	تحلیل راهبردی و اقتصادی
اخلاق در مؤسسات و جامعه؛ فلسفه قانونی؛ حقوق انسان؛ قانون و نظریه سیاسی؛ اخلاق و زندگی روزانه؛ تعلیم و تربیت؛ حقوق و سیاست‌ها؛ جنسیت‌گرایی و تبعیض؛ اخلاق زیست‌محیطی؛ اخلاق شادی؛ اخلاق زیستی؛ جست‌وجو برای مبانی اخلاقی	نشان دادن مهارت‌های استدلال اخلاقی؛ به‌یادآوردن ارزش حقوق انسانی در زندگی روزمره/بحث درباره موضوع‌های اخلاقی از دیدگاه‌های مختلف از قبیل عدالت، محدودیت‌ها، صحت شخصی، ارتباط با دیگران و آزادی/تشخیص موارد اخلاقی از غیراخلاقی و اخلاقی از شبه اخلاقی	استدلال اخلاقی
استدلال کمی با استفاده از کامپیوتر؛ ریاضی برای زندگی روزانه؛ مقدمه‌ای بر منطق سمبولیک؛ ریاضیات	توسعه توانایی استدلال تجربی؛ تفسیر اطلاعات سمبولیک و کمی از قبیل نمودار، جداول، واحدهای اندازه‌گیری، مقیاس تولید، جمع‌آوری و تفسیر داده	استدلال کمی و تجربی
مقدمه‌ای بر محیط زیست؛ علوم زندگی؛ کشف جهان؛ مواد و جامعه؛ طبیعت جذاب نور؛ انرژی و محیط زیست؛ جهان شیمی؛ فیزیک محیط اطراف (هستی)؛ صفحه متوازن برای انرژی پایدار	نشان دادن مهارت‌های استدلال تحلیلی؛ استفاده از روش‌های تحلیلی برای حل مشکلات کمی روزانه/شناسایی انواع داده‌های مورد نیاز برای حل مشکلات/فهم روابط علی- معلولی و روش‌هایی که وجودشان را تأیید می‌کند.	علوم طبیعی

نکته: این توضیحات برگرفته از وبسایت دانشگاه کاک ترکیه است.

تفسیر: درمجموع، می‌توان استنباط کرد که برنامه درسی عمومی دانشگاه کاک با رویکردی بین‌رشته‌ای و فعال طراحی شده است تا دانشجویان را به تفکر انتقادی، خلاقیت و درک عمیق بینا فرهنگی برای زندگی در جهان پیچیده کنونی تجهیز کند. در این برنامه، خوشه علوم انسانی با تحلیل متون و فرهنگ‌ها، مهارت‌های ارتباطی و تفسیر انتقادی را تقویت می‌کند؛ خوشه علوم اجتماعی ساختارهای جمعی و رفتار انسانی را می‌کاود و درک اجتماعی دانشجویان را تقویت می‌کند؛ خوشه فهم تفسیری و زیباشناسانه با نقد ادبی و هنری همدلی و نوآوری و تخیل را پرورش می‌دهد؛ خوشه تحلیل راهبردی و اقتصادی، ابزارهای سیاسی و اقتصادی برای تحلیل موقعیت‌های پیچیده را آموزش می‌دهد؛ خوشه استدلال اخلاقی مهارت تصمیم‌گیری مسئولانه را تقویت می‌کند، استدلال کمی و تجربی توانایی کار با داده و تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را می‌آموزد و خوشه علوم طبیعی با تأکید بر روش علمی و اخلاق در پژوهش، دانشجو را با جهان طبیعی و چالش‌های زیست‌محیطی آشنا می‌سازد؛ لذا، به نظر می‌رسد این برنامه از ظرفیت تجهیز دانشجویان برای ترکیب خلاقانه ایده‌ها و مسئولیت‌پذیری اخلاقی، انعطاف‌پذیری و آمادگی مواجهه با پیچیدگی‌های جهانی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و انسانی برخوردار است.

دانشگاه آمریکایی قاهره: برنامه درسی پایه مشترک دانشگاه، در جست‌وجوی اندیشه‌های متعالی است. در توضیحات این برنامه درسی آمده است که دانشجویان این دانشگاه باید با اشکال متنوعی از دانش و سنت ذهنی آگاه شوند و علاوه بر فهم فرهنگ جامعه و مکان خود در جهان امروز، خودشان را نیز بفهمند؛ بنابراین، برنامه درسی پایه مشترک در مرکز تعهد دانشگاه به هنرهای لیبرال قرار دارد (American University of Cairo, 2025). با وجود آنکه دانشگاه آمریکایی قاهره در تلاش است تا درک عمیقی از میراث فرهنگی برجسته گذشته را در حوزه‌هایی چون فلسفه، علوم فیزیکی و اجتماعی و هنر (با تمرکز ویژه بر جهان عرب) منتقل کند، برنامه کنونی کمتر بر محتوای تخصصی رشته‌ها و بیشتر بر «پیامدهای یادگیری دانشجویان» تمرکز دارد؛ پیامدهایی که بر اساس تأثیر و کاربرد آنها در دنیای واقعی تعریف می‌شوند. برنامه درسی عمومی در این دانشگاه شامل دوره‌هایی درباره نوشتن، زبان و سواد اطلاعاتی، تفکر فلسفی و علمی، تاریخ عرب، ادبیات و جامعه و کلاس‌های پایه در علوم طبیعی، علوم اجتماعی و علوم انسانی است. این برنامه درسی از نظر سلسله‌مراتبی در سه سطح قرار می‌گیرد: سطح اول شامل مطالعه هفت درس و شامل دو مورد خطابه و انشا، یک مورد درباره فناوری‌های یادگیری و کتابخانه‌ای، تفکر فلسفی و علمی، سمینار سال اول، به علاوه انتخاب دروس کاوشگری فرهنگی و علمی است. سطح دوم شامل چهار موضوع علوم اجتماعی، علوم انسانی، جهان عرب و مطالعات جهانی است. سطح سوم شامل دو درس است، یک درس از هر خوشه تخصصی می‌تواند انتخاب شود و دیگری ممکن است پیش‌نیاز باشد و جنبه کاربردی آن بسیار زیاد باشد و بیشتر در قالب پروژه‌ها گذرانده می‌شود. درمجموع، دانشگاه آمریکایی قاهره به دنبال رسیدن به پنج پیامد یادگیری خواندن و تفکر انتقادی، ارتباطات شفاهی و نوشتاری، کار تیمی، تنوع و جامعیت و اخلاق و مدنیت است (American University of Cairo, 2025).

همه دانشجویانی که در دانشگاه آمریکایی قاهره (بجز کسانی که آزمون اختصاصی زبان عربی را قبول شده‌اند)، باید در آزمون تعیین سطح زبان عربی شرکت کنند. بر اساس نتایج آزمون، دانشجویان ممکن است که نیاز داشته باشند بیشتر از سه واحد درسی را بگذرانند. تعداد واحدهای زبان عربی بین ۰ تا ۶ واحد در نظر گرفته شده است. بین سه تا ۱۵ واحد از برنامه درسی دانشجویان باید از این خوشه انتخاب شوند. در بخش نوشتن و ارتباطات شفاهی (خطابه) نیز دانشجویان در صورت قبولی در آزمون دانشکده نگارش و خطابه از گرفتن ۲ درس معاف می‌شوند. تنها درسی که برای دانشجویان در این خوشه الزامی است، درس‌های نوشتن تلفیقی و پژوهشی است. در این دانشگاه برای درس سواد اطلاعاتی واحدی در نظر گرفته نشده است. درمجموع، از میان خوشه‌های مشخص شده برای دانشجویان دوره کارشناسی باید بین ۳۰ تا

۴۶ واحد را بگذرانند (جدول ۳). دانشجویانی که در بعضی از واحدهای مشخص شده شایستگی خود را در آزمون‌ها (آزمون ورودی یا آزمون تعیین سطح) نشان داده‌اند، از گذراندن واحدهای درسی در این دانشگاه معاف می‌شوند (American University of Cairo, 2025).

جدول ۳

ویژگی‌های برنامه درسی عمومی آموزش عمومی در دانشگاه آمریکایی قاهره

واحدهای درسی	پیامدهای یادگیری	خوشه‌ها
۳ تا ۱۵ واحد شامل درس‌هایی از قبیل رویکردهایی به نوشتن نقدانه، نوشتن تلفیقی و نوشتن انتقادی	تسلط دانشجویان بر مهارت‌های ارتباطی در زبان انگلیسی و تواناسازی آنها برای انتقال این مهارت‌ها به محتوای درس	نوشتن، زبان و سواد (شامل نگارش، ارتباطات شفاهی، زبان عربی، سواد اطلاعاتی)
۶ واحد شامل تفکر فلسفی و تفکر علمی	افزایش مهارت‌های تفکر انتقادی و کاربرد آن در دیسپلین‌های مختلف	مهارت‌های ذهنی پایه (تفکر فلسفی، تفکر علمی).
۹ واحد شامل تاریخ عرب (۱ درس از میان درس‌های بررسی تاریخ عرب، موضوع‌های ویژه در تاریخ عرب، تاریخ فرهنگی و اجتماعی خاورمیانه؛ زمین، تجارت و قدرت: روابط اقتصادی در خاورمیانه؛ ادبیات عرب (یک درس از میان درس‌های ادبیات عرب و جنسیت؛ شعر عربی کلاسیک؛ تاثیر عربی؛ ادبیات عرب و فیلم)؛ جامعه عرب (یک درس با عنوان جامعه عرب)	- آشنایی با جهان مدرن عرب و میراث تاریخی و ادبی آن	مطالعات جهان عرب (تاریخ عرب، ادبیات عرب، جامعه عرب)
۱۲ تا ۱۶ واحد شامل واحدهای درسی علوم طبیعی (۱ درس؛ برای مثال، شیمی عمومی؛ زیست شناسی مقدماتی؛ تنوع علوم؛ علوم اجتماعی (۱ درس؛ برای مثال، مقدمه‌ای بر اقتصاد کلان، تاریخ اقتصاد، مقدمه‌ای بر روانشناسی)؛ علوم انسانی (۱ درس؛ برای مثال، هنر جهانی، مصر باستان، نقاشی، مقدمه‌ای بر معماری و هنر اسلامی، مقدمه‌ای بر طراحی و رنگ؛ مقدمه‌ای بر فیلم)؛ آرزوهای انسان (۱ درس؛ برای مثال، فلسفه اسلامی، هندوئیسم و بودیسم در هندوستان، مقدمه‌ای بر اخلاق)؛ هنرهای لیبرال (۱ درس به انتخاب دانشجویان از هر یک دسته بندهای هنرهای آزاد صورت گیرد)	فهم دقیقی از تاریخی و فرهنگ مصر، آگاه شدن از فرهنگ‌های دیگر، رشد خوداتکایی ذهنی و تفکر، تحلیل و فهمیدن به صورت مستقلانه	هنرهای لیبرال (شامل علوم طبیعی، علوم اجتماعی، علوم انسانی، آرزوی انسان، انتخاب‌های هنرهای آزاد). سطح دوم، در ترم ششم تا هشتم
موضوع‌های معاصر در گزارش مالی؛ اقدام‌های پژوهشی مشارکتی در محیط‌های اجتماعی؛ راهبردی و برنامه‌ریزی اقتصادی؛ سمینار در زیست‌شناسی؛ کارورزی در توسعه اجتماعی؛ کارآفرینی و نوآوری	مشارکت مدنی و اجتماعی؛ کارآموزی؛ مشارکت در سمینارهای بین‌رشته‌ای	سطح سوم یا کاربردی: ۶ واحد پروژه‌های بین‌رشته‌ای

نکته: این توضیحات برگرفته از وبسایت دانشگاه آمریکایی قاهره است.

تفسیر: در مجموع، به نظر می‌رسد که برنامه درسی پایه مشترک در دانشگاه آمریکایی قاهره با هدف پرورش قابلیت‌های ذهنی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی دانشجویان در سه سطح طراحی شده است. در سطح اول، مهارت‌های بنیادین مانند نگارش، زبان، سواد اطلاعاتی، تفکر فلسفی، علمی و مهارت‌های فناوریانه آموزش داده می‌شود. در سطح دوم، دروس هنرهای لیبرال در حوزه‌های علوم طبیعی، اجتماعی، انسانی و

دینی ارائه می‌شود که با تاریخ، جامعه، ادبیات و فرهنگ عرب پیوند دارد و به رشد تفکر انتقادی و میان‌رشته‌ای کمک می‌کند. سطح سوم به تلفیق دانش نظری با تجربه عملی می‌پردازد و شامل پروژه‌های میدانی، کارآموزی، کارآفرینی و پژوهش مشارکتی است. این برنامه با تمرکز بر توانایی تفکر انتقادی، مهارت‌های ارتباطی، همکاری تیمی، درک تنوع فرهنگی و اخلاق‌مداری، دانشجویانی توانمند و آگاه تربیت می‌کند. رویکرد بین‌رشته‌ای همراه با ارزیابی تعیین سطح در مهارت‌های زبانی، امکان یادگیری شخصی‌سازی شده را فراهم و پیوند سنت‌های بومی با نگاه جهانی را تقویت می‌کند. این ساختار چندسطحی و کاربردی، دانشجویان را برای زندگی در جامعه‌ای پیچیده و چندفرهنگی آماده می‌سازد.

دانشگاه آمریکایی شارجه امارات متحده عربی: در این دانشگاه مطالعات لیبرال، مؤلفه اصلی آموزش برنامه درسی عمومی این دانشگاه را تشکیل می‌دهد و از آن انتظار می‌رود که مشوق کاوشگری و تأمل انتقادی و توسعه دانش و مهارت‌های کمک‌کننده به کشور باشد. برنامه آموزشی عمومی به دنبال توسعه شخصیت دانشجویان از طریق فراهم ساختن مبنایی برای مشارکت مادام‌العمر با تکیه بر پرسش‌های اثرگذار بر جامعه و افراد است. همچنین آموزش عمومی از طریق ارائه فرصت‌هایی به دانشجویان برای تأمل درباره تنوع‌ها، جهان مستقل و جایگاهشان در آن به‌نوعی مکمل آموزش تخصصی به‌شمار می‌آید (American University of Cairo, 2025).

بر اساس گزارش دانشگاه آمریکایی شارجه (American University of Cairo, 2025) در امارات متحده عربی، چارچوب برنامه درسی آموزش عمومی چهار سطح دارد: نخست، دانشجویان باید حداقل ۱۸ واحد از واحدهای مشخص شده در خوشه‌های زیر را تکمیل کنند. واحدهای تکمیل شده در «آموزش عمومی پایه مشترک»^۱ به هیچ‌وجه پیش‌نیاز خوشه‌های آموزش عمومی پایه نامشترک یا پیش‌نیاز برنامه تخصصی رشته دانشگاهی به‌شمار نمی‌آید. پیش‌نیازهای آموزش عمومی پایه مشترک عبارت‌اند از: تاریخ و فرهنگ جهان عرب ۲ (۳ تا ۶ واحد)، فرهنگ در دیدگاه انتقادی ۳ (۳ تا ۶ واحد)، هنرها و ادبیات ۴ (۳ تا ۶ واحد) و تعامل و رفتار انسانی ۵ (۳ تا ۶ واحد). دوم، «الزامات غیرمشترک»^۲ است و دانشجویان باید حداقل ۲۱ واحد درسی از میان خوشه‌های مختلف را بگذرانند: علوم طبیعی (حداقل ۶ واحد) که در آن دانشجو باید ارزش‌های علمی و فیزیکی را تشخیص دهد. ریاضیات (حداقل ۳ واحد) و آمار (حداقل سه واحد) که در آنها دانشجو باید بتواند از استدلال کمی به‌عنوان ابزاری برای تحلیل و توصیف استفاده کند. ارتباطات (حداقل ۱۲ واحد) که انتظار از دانشجویانی که این خوشه را گذرانده‌اند، این است که مهارت‌ها و توانایی برای جست‌وجوی اطلاعات، تحلیل نقادانه منابع و تنظیم ایده‌های پیچیده در آنها توسعه یابد. در سطح سوم، «الزامات طراحی شده رشته‌ای»^۳ قرار دارد که دانشجویان باید یک دوره از میان دوره‌های استدلال اخلاقی، دوره فشرده نوشتاری ویژه رشته، مهارت شفاهی، سواد اطلاعاتی و سواد کامپیوتری را بگذرانند. در سطح چهارم، دانشجویان باید دوره ۳ واحدی نوآوری و کارآفرینی را به‌عنوان یکی از الزامات دانش‌آموختگی دانشگاه را سپری کنند (جدول ۴).

-
1. core general education areas
 2. History and Culture of the Arab World
 3. Culture in a Critical Perspective
 4. Arts and Literature
 5. Human Interaction and Behavior
 6. Non-Core Requirements
 7. Major-Designated Requirements

جدول ۴

ویژگی‌های برنامه درسی عمومی آموزش عمومی در دانشگاه آمریکایی شارجه امارات متحده عربی

خوشه	پیامدهای یادگیری	واحدهای درسی
تاریخ و فرهنگ جهان عرب	دانشجو باید به فهم تاریخ و فرهنگ جهان عرب دست یابد مهارت‌ها و توانایی‌های خود را در جست‌وجوی اطلاعات توسعه دهد- منابع را به‌صورت انتقادی تحلیل کند.	۱. مقدمه‌ای بر میراث عربی؛ ۲. زندگی حضرت محمد؛ ۳. معماری و هنر اسلامی؛ ۴. اعراب و دیگران
فرهنگ در دیدگاه انتقادی	دانشجو از نقش کاوشگری و بیان انسان و فهم او از فرهنگ توسعه یابد.	جغرافیای فرهنگی جهان؛ تاریخ مدرن اعراب؛ زنان در تاریخ؛ تاریخ علوم و تکنولوژی؛ مقدمه‌ای بر مذاهب جهان؛ سیاست‌های قومی در جهان در حال توسعه؛ مقدمه‌ای بر سواد رسانه‌ای؛ مقدمه‌ای بر مطالعات زنان
هنرها و ادبیات	دانشجو نقش تلاش‌های خلاقانه در بهبود شرایط انسان را بیان کند.	موسیقی عربی در بافت تاریخی آن؛ تئاتر عربی؛ شعر مدرن عربی؛ سفرنامه‌های عربی مدرن؛ جنگ‌وصلح در فیلم‌های برگزیده عربی؛ هنر و معماری در ایتالیا؛ ادبیات جهان معاصر؛ نویسندگی خلاق
تعامل و رفتار انسان	دانشجو درباره پیامدهای فعالیت جمعی و فردی افراد بر چیزهای اطراف خویش تأمل کند.	اقتصاد خاورمیانه؛ اقتصادهای سالم؛ پول و بانکداری؛ اقتصاد منابع طبیعی و زیست‌محیطی؛ هوش هیجانی؛ بیماری‌ها و بلاها در تاریخ ارتباطات بین فرهنگی؛ روان‌شناسی سلامت؛
علوم طبیعی (حداقل ۶ واحد)	دانشجو ارزش علوم طبیعی و علوم فیزیکی را تشخیص دهد.	زیست‌شناسی؛ شیمی و فیزیک عمومی؛ اصول علوم زیست‌محیطی
ریاضیات (حداقل ۳ واحد)	دانشجو از استدلال کمی به‌عنوان ابزاری برای تحلیل و توصیف استفاده کند.	ریاضیات برای اقتصاد؛ مبانی منطق و هندسه؛ ریاضیات برای معماری
آمار (حداقل ۳ واحد)	دانشجو از استدلال کمی به‌عنوان ابزاری برای تحلیل و توصیف استفاده کند.	مقدمه‌ای بر تحلیل آماری؛ تحلیل اقتصادی کمی؛ مقدمه‌ای بر آمار برای علوم طبیعی و مهندسی
ارتباطات (حداقل ۱۲ واحد)	دانشجو مهارت‌ها و توانایی‌های خود را برای جست‌وجوی اطلاعات، تحلیل نقادانه منابع و تنظیم ایده‌های پیچیده بالاتر ببرد.	نگارش دانشگاهی

نکته: این توضیحات برگرفته از وبسایت دانشگاه آمریکایی شارجه در امارات متحده عربی است.

تفسیر: در مجموع، به نظر می‌رسد که به برنامه درسی عمومی دانشگاه آمریکایی شارجه در امارات متحده عربی با رویکردی تلفیقی و فرهنگ‌محور، دانشجویان را از طریق خوشه‌های متنوعی چون تاریخ و فرهنگ جهان عرب، هنرها و ادبیات، تعامل و رفتار انسانی، علوم طبیعی، ریاضیات و آمار و ارتباطات برای دیدن بهتر پدیده‌های جهان از منظرهای مختلف آماده می‌کند. هر خوشه بر توسعه مهارت‌های پژوهشی، تحلیل انتقادی، خلاقیت، فهم زیبایی‌شناسانه، سواد علمی و استدلال کمی و توانمندی‌های ارتباطی تأکید دارد. در خوشه تاریخ و فرهنگ جهان عرب، دانشجویان با پیچیدگی‌های فرهنگی- تاریخی منطقه و سنت‌های فکری غربی آشنا می‌شوند تا درک بینا فرهنگی در آنان تقویت شود. خوشه فرهنگ در دیدگاه انتقادی به تحلیل ابعاد هویتی، نژادی و جنسیتی فرهنگ می‌پردازد و خوشه هنرها و ادبیات با تمرکز بر نقد آثار هنری و ادبی، خلاقیت و تأمل زیبایی‌شناسانه را در دانشجویان تقویت می‌کند. خوشه تعامل و رفتار انسانی، مهارت‌های تحلیل کنش‌های فردی و اجتماعی و اخلاق‌مداری در تصمیم‌گیری را در دانشجویان پرورش می‌دهد. خوشه علوم طبیعی، ریاضیات و آمار با رویکرد داده‌محور، سواد

علمی و توانمندی‌های استدلال منطقی را در دانشجویان توسعه می‌دهد و خوشه ارتباطات، توانایی‌های نوشتاری، تحلیلی و گفتاری را در آنها بهبود می‌بخشد.

دانشگاه ملی قطر: برنامه درسی عمومی دانشگاه ملی قطر از ستون‌های مهم این دانشگاه به‌شمار می‌آید و در قلب برنامه‌ریزی استراتژیک آن قرار دارد. بر اساس آنچه در وبسایت دانشگاه ملی قطر (Qatar University, 2025) آمده است، این برنامه به دنبال آن است که همه دانشجویان کارشناسی به مبانی دانشی گسترده در خصوص مطالعات بین‌رشته‌ای و رشته‌ای، مهارت‌ها و مفروضه‌های پایه ضروری برای رشد ذهنی، بلوغ اخلاقی، دستاوردهای شخصی و رشد اجتماعی مورد نیاز بر جهان به‌شدت درهم‌تنیده امروز دست یابند (جدول ۵). برای رسیدن به چنین اهدافی همه دانش‌آموختگان دوره کارشناسی دانشگاه ملی قطر باید حداقل ۳۶ واحد را بگذرانند. برای چنین رسالتی خوشه‌های زیر در نظر گرفته شده است:

۱. خوشه هویت و ارتباط: این خوشه در جست‌وجوی ایجاد مهارت‌های هویتی و ارتباطی در دانشجویان است. درس‌های در نظر گرفته شده برای این خوشه بر تسلط دانشجویان بر مهارت‌های زبانی شنیدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن و هویت ملی متمرکز است. برای این خوشه ۱۵ تا ۱۸ واحد در نظر گرفته شده است.

۲. خوشه علوم رفتاری و اجتماعی: در این خوشه بر افراد به‌عنوان عضوی از اجتماع تأکید می‌شود و آگاهی از روش‌های پژوهش در حوزه‌های علوم رفتاری و اجتماعی دنبال می‌شود. این خوشه برانگیزاننده تفکر انتقادی درباره شیوه‌هایی است که مردم در مواجهه با جامعه خویش عمل می‌کنند و به ارتقای فهم از نحوه اندرکنش جامعه و گروه‌ها در عمل منجر می‌شود. این خوشه شامل درس‌هایی درباره انسان‌شناسی فرهنگی، اقتصاد، علوم سیاسی، آموزش و پرورش، روانشناسی و جامعه‌شناسی است. برای این خوشه ۳ واحد درسی در نظر گرفته شده است.

۳. خوشه ریاضیات و علوم طبیعی: در بخش علوم طبیعی خوشه بررسی جهان فیزیکی و اشکال زندگی در آن و پدیده‌های طبیعی مد نظر است. بخش علوم طبیعی به دانشجویان کمک می‌کند تا فهم خود را از روش‌های علمی توسعه دهند و مشوق فهم روابط بین علوم طبیعی و فعالیت‌های انسانی است. در این بخش دروسی شامل زیست‌شناسی، شیمی، زمین‌شناسی و فیزیک ارائه می‌شود. در بخش ریاضی توجه معطوف به استفاده از مهارت‌های استدلال کمی در موقعیت‌های واقعی زندگی است و به‌وسیله آن امکان تنوع دانش فراسوی مرزهای دیسپلینی فراهم می‌شود. در سطح حداقل ۳ واحد درسی برای این خوشه در نظر گرفته شده است.

۴. خوشه هنرهای زیبا و علوم انسانی: در این خوشه فعالیت‌های فرهنگی و بیان هنری انسان در اولویت است. در بخشی از این خوشه مباحث مهم کاوشگری در علوم انسانی به دانشجویان معرفی می‌شود. این خوشه شامل درس‌هایی از حوزه‌های مختلف شامل ادبیات، فلسفه، تاریخ، حقوق، مذهب و هنرهای زیباست. در این خوشه به تاریخ قطر و کشورهای خلیج فارس پرداخته و بین ۳ تا ۶ واحد به این خوشه اختصاص داده می‌شود. در این خوشه یک زیرخوشه وجود دارد که مختص تاریخ قطر و تاریخ خلیج فارس است که سه واحد درسی به آن اختصاص یافته است.

۵. خوشه دانش و مهارت پایه عمومی: دامنه واحدهای اختصاص داده شده به این خوشه بین ۰ تا ۶ واحد است، دستیابی دانشجویان به دانش بنیادی - برای مثال، محیط زیست - و مهارت‌های مرتبط با اهمیت بالا در بافت قطر، مسئله مهم این خوشه است.

۶. خوشه الزامات پایه مشترک تکمیلی دانشگاه/ برنامه^۱: این خوشه بین ۰ تا ۱۲ واحد دارد و در جهت مأموریت، اهداف و نتایج یادگیری برنامه درسی پایه مشترک در نظر گرفته شده است. دانشجوی در این خوشه می تواند تعداد واحدهای درسی مورد نیاز را از فهرست دروس تخصصی هر برنامه یا دانشگاه انتخاب کند. البته، واحدهای انتخابی باید با دوره های پشتیبانی، خدماتی و سایر دوره های دانشگاهی یا برنامه ای (دوره اصلی دانشگاهی) مرتبط باشند (Qatar University, 2025).

جدول ۵

ویژگی های برنامه درسی عمومی پایه مشترک دانشگاه ملی قطر

خوشه	پیامدهای یادگیری	واحدهای درسی
خوشه ارتباط و هویت (۱۵ تا ۱۸ واحد)	توسعه توانایی و تسلط دانشجو بر زبان عربی/ توسعه توانایی و تسلط دانشجو بر زبان انگلیسی	مبانی زبان عربی/ مبانی پیشرفته زبان عربی/ انگلیسی ۱/ انگلیسی ۲/ نگارش/ درک مطلب پیشرفت انگلیسی/
خوشه علوم رفتاری و اجتماعی (۳ واحد)	آگاهی از روش های پژوهش در علوم رفتاری و اجتماعی/ فهم نحوه تعامل جامعه و گروه ها/	روابط خانوادگی/ توسعه انسان/ مقدمه ای بر علوم انسانی/ زن در اسلام/ مقدمه ای بر جامعه شناسی/ مقدمه ای بر روانشناسی
خوشه ریاضیات و علوم طبیعی (۳ واحد)	توسعه فهم دانشجویان از روش های علمی/ فهم روابط بین علوم طبیعی و فعالیت انسان/ کاربرت مهارت های استدلال کمی در زندگی واقعی	زیست شناسی/ شیمی عمومی/ محاسبات/ جبر/ فیزیک عمومی
خوشه هنرهای زیبا و علوم انسانی (۳ تا ۶ واحد)	رسیدن به درکی از شیوه های مختلف تفکر و تعامل انسانی	شعر سنتی عربی/ مقدمه ای بر فلسفه عمومی/ زبان و جامعه/ زبان و فرهنگ/ تاریخ هنرها و معماری اسلامی/ تاریخ قطر و خلیج فارس
خوشه دانش و مهارت عمومی (۰ تا ۶ واحد)	به دست آوردن دانش بنیادی و مهارت های مرتبط با اهمیت استراتژیک در بافت قطر	مبانی امنیت سایبری/ گفت و گوی تمدن ها/ فرهنگ حقوقی/ بازی های سنتی و جدید/ توسعه پایدار/ حقوق بشر/ مقدمه ای بر مطالعات عقاید اسلامی
الزامات پایه مشترک تکمیلی دانشگاه/ برنامه	همسو با چشم انداز برنامه درسی پایه مشترک دانشگاه،	سمینار سال اول

نکته: این توضیحات برگرفته از وبسایت دانشگاه ملی قطر است.

تفسیر: در مجموع، به نظر می رسد که برنامه درسی عمومی دانشگاه ملی قطر با تمرکز بر خوشه های مختلف، دانشجویان را برای مواجهه با چالش های جهانی و توسعه مهارت های فکری، اجتماعی و فرهنگی آماده می کند. در تفسیر این برنامه می توان گفت که خوشه زبان های عربی و انگلیسی مهارت های شنیداری، گفتاری، نوشتاری و درک مطلب را تقویت می کند تا دانشجویان بتوانند در فضای چندزبانه و بین المللی ارتباط مؤثر برقرار کنند. خوشه علوم رفتاری و اجتماعی با دروسی مانند انسان شناسی، روانشناسی و جامعه شناسی، دانشجویان را به تحلیل علمی تعاملات انسانی و درک عمیق تر مسائل اجتماعی و فرهنگی سوق می دهد. خوشه ریاضیات و علوم طبیعی بر توسعه استدلال کمی و مهارت های علمی تأکید دارد و با آموزش روش های علمی، پیوند علوم طبیعی با زندگی انسانی را تبیین می کند. در خوشه هنرهای زیبا و علوم انسانی، دانشجویان با دروسی مثل تاریخ هنرهای اسلامی، شعر عربی و فلسفه عمومی، خلاقیت و تفکر نوآورانه را پرورش می دهند و به درک ارزش های

انسانی و فرهنگی می‌رسند. خوشه دانش و مهارت عمومی به شناخت مسائل جهانی و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی با تمرکز بر تفکر انتقادی، پژوهش و تصمیم‌گیری، توانمندی‌های تحلیلی و ارتباطی دانشجویان را تقویت می‌کند.

برنامه درسی آموزش عمومی دوره کارشناسی در ایران: این برنامه در نظام آموزش عالی ایران در دو سطح اجباری و اختیاری، با حداقل ۲۲ و حداکثر ۲۶ واحد درسی ارائه می‌شود. در این پژوهش به‌منظور برجسته‌سازی تفاوت‌ها و ویژگی‌های کلی و تسهیل مقایسه با برنامه‌های دانشگاه‌های بین‌المللی در سطح خاورمیانه، در هفت خوشه شامل «مبانی نظری اسلام»، «اخلاق اسلامی»، «انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن اسلامی»، «تربیت‌بدنی و سبک زندگی»، «مهارت‌های ارتباطی» و «برنامه عمومی اختیاری» دسته‌بندی شد.

از برنامه درسی آموزش عمومی در ایران، با انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۶۰، انتظار می‌رفت که در تربیت دینی دانشجویان و اسلامی شدن دانشگاه‌ها نقش مهمی داشته باشد و مسئولیت بخشی مهمی از آن - دروس معارف اسلامی - بر عهده گروه معارف اسلامی دانشگاه‌ها گذاشته شد (Dehghani et al., 2023). لذا، در دروس معارف اسلامی که در قالب چهار خوشه نخست (مبانی نظری اسلام، اخلاق اسلامی، انقلاب اسلامی، تاریخ و تمدن اسلامی) و بخشی از خوشه تربیت‌بدنی و سبک زندگی عرضه می‌شوند، هنوز نیز این مأموریت پی گرفته می‌شود. در دهه گذشته این برنامه دو بار بازنگری جزئی شد: نخست، بر اساس بخشنامه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۱، هر دانشجوی در طول سنوات مجاز می‌تواند دو درس رایگان از دروس عمومی اختیاری (مهارت‌های زندگی دانشجویی، کارآفرینی، ارزش‌های دفاع مقدس، فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، شناخت محیط‌زیست، مدیریت بحران، استانداردسازی) را در دانشگاه‌های دولتی بگذراند و در سایر مؤسسات با پرداخت شهریه. دوم، در جلسه ۸۹۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی، درس «علوم و معارف دفاع مقدس و مقاومت» به جمع واحدهای دروس عمومی الزامی اضافه شد و تمام دانشجویان در تمام دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور ملزم به گذراندن این درس هستند.

جدول ۶

ویژگی‌های برنامه درسی عمومی آموزش عمومی دانشگاه‌ها در ایران

خوشه‌ها	پیامدهای یادگیری	واحدهای درسی
مبانی نظری اسلام	نیازهای معنوی و نقش ایمان؛ شناخت خدا در ادیان ابراهیمی؛ راه‌های خداشناسی و توحید؛ رستخیز و جاودانگی؛ تعریف دین و تاریخ آن؛ وحی و پیامبران؛ رابطه دین با علم و جامعه؛ امامت، ولایت و مرجعیت؛ مهدویت و ولایت فقیه؛ انسان‌شناسی و عرفان؛ حقوق در اسلام	اندیشه اسلامی ۱ (مبدا و معاد)؛ اندیشه اسلامی ۲ (نبوت و امامت)؛ انسان در اسلام؛ حقوق اجتماعی و سیاسی در اسلام
اخلاق اسلامی	فلسفه اخلاق و پژوهش‌های اخلاقی؛ اخلاق اسلامی و سیر اندیشه اخلاقی؛ رابطه اخلاق با دین و خدا؛ اخلاق فردی و اجتماعی؛ اخلاق دانشجویی و حرفه‌ای؛ اخلاق جنسی، سیاسی و زیست‌محیطی؛ عرفان اسلامی و تزکیه نفس	فلسفه اخلاق (با تکیه بر مباحث تربیتی)؛ اخلاق اسلامی (مبانی و مفاهیم)؛ آیین زندگی (اخلاق کاربردی)؛ عرفان عملی در اسلام؛ اخلاق خانواده
انقلاب اسلامی	علل و عوامل انقلاب اسلامی؛ تحولات انقلاب اسلامی؛ نظریه‌های انقلاب؛ تحولات اجتماعی و سیاسی ایران؛ نقش امام خمینی و مردم؛ دستاوردها و چالش‌های انقلاب اسلامی؛ قانون اساسی ایران؛ اندیشه سیاسی امام خمینی	انقلاب اسلامی ایران؛ آشنایی با قانون اساسی؛ اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)
تاریخ و تمدن اسلامی	تمدن اسلامی؛ تأثیر تمدن اسلامی؛ ظهور و گسترش اسلام؛ زندگی امامان و نقش آنها؛ مسئله امامت و جانشینی پیامبر؛ امام مهدی (ع) و فلسفه انتظار	تاریخ تحلیلی صدر اسلام؛ تاریخ امامت؛ تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی
منابع اسلامی	آشنایی با کلیات قرآن؛ درک آموزه‌های اساسی نهج‌البلاغه	تفسیر موضوعی قرآن؛ تفسیر موضوعی نهج‌البلاغه

مهارت‌های ارتباطی	شناخت زبان و ادبیات فارسی؛ تحلیل متون و آثار برجسته ادبی؛ تقویت مهارت‌های زبانی؛ فارسی عمومی
توانایی تحلیل متون؛ مهارت سخنوری و نگارش	
گسترش دامنه واژگان؛ روش‌های درک واژگان ناآشنا؛ مهارت خواندن و درک مطلب؛ بهبود مهارت‌های گفتاری و شنیداری	زبان انگلیسی عمومی
تربیت بدنی و سبک زندگی	نقش ورزش در زندگی؛ حفظ تناسب اندام؛ حرکات ورزشی پایه؛ ایمنی و بهداشت در ورزش؛ وضعیت بدنی و اصلاح حرکات؛ فعالیت‌های روزمره ورزشی؛ خودآزمایی جسمی؛ ورزش و درمان
تربیت بدنی ۱ و ۲	
اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده؛ معیارهای انتخاب همسر؛ نقش‌ها و حقوق زوجین؛ استحکام و تحکیم خانواده؛ شناسایی مشکلات خانواده؛ طلاق و پیامدهای آن؛ فواید فرزندآوری و آسیب‌های کاهش جمعیت	دانش خانواده و جمعیت
برنامه عمومی اختیاری	در راستای تکمیل تجارب دانشجویان دوره کارشناسی در بهبود مهارت‌های زندگی، مهارت‌های زندگی دانشجویی، کارآفرینی، ارزش‌های دفاع مقدس، فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، شناخت محیط زیست، مدیریت بحران، استانداردسازی

نکته: پیامدهای یادگیری، از سرفصل‌های برنامه درسی آموزش عمومی در ایران استخراج شده است.

تفسیر: برنامه درسی عمومی دوره کارشناسی در ایران بر مبنای اسلامی، اخلاقی و اجتماعی و مرور تاریخ انقلاب اسلامی و تجهیز دانشجویان به ارزش‌های اسلامی تأکید فراوانی دارد؛ وجود داشتن ۱۶ واحد الزامی (حدود ۷۰ درصد وزن برنامه درسی رسمی با در نظر گرفتن ۲۲ واحد الزامی) و تشکیلات مشخص گروه معارف اسلامی به عنوان متولی اجرا، نشان‌دهنده این دغدغه است. در این چارچوب، خوشه «مبنای نظری اسلام» به اصولی چون توحید، وحی، پیامبران و جایگاه انسان در دین و عرفان می‌پردازد؛ خوشه «اخلاق اسلامی» مفاهیم فلسفی اخلاق، فضایل و رذایل و ابعاد فردی، اجتماعی، آموزشی، پژوهشی، کاری و سیاسی را پوشش می‌دهد؛ خوشه «انقلاب اسلامی» با بررسی تحولات، مبنای و نقش امام خمینی، دانشجویان را با این حوزه آشنا می‌سازد؛ در خوشه «تاریخ و تمدن اسلامی» ویژگی‌ها، نهادها و تأثیر تمدن اسلامی و سیر زندگی پیامبر و امامان را مرور می‌شود؛ خوشه «منابع اسلامی» با مطالعه متون اصیل مانند قرآن و نهج‌البلاغه، آموزه‌های بنیادین زندگی‌ساز را تعلیم می‌دهد. همچنین خوشه «مهارت‌های ارتباطی» با ارتقای توانایی‌های نوشتاری و گفتاری در قالب درس ادبیات فارسی و زبان انگلیسی، مهارت‌های زبانی و تحلیلی دانشجویان را تقویت می‌کند؛ خوشه «تربیت بدنی و سبک زندگی» با تأکید بر سلامت جسم و مدیریت زندگی اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی- انسانی، به سبک زندگی سالم می‌پردازد؛ در نهایت، خوشه «برنامه عمومی اختیاری» به گسترش تجارب دانشجویان از طریق موضوعاتی چون مهارت‌های زندگی، کارآفرینی، هویت فرهنگی، محیط زیست، مدیریت بحران و حل تعارضات اختصاص دارد. به طور کلی، می‌توان گفت که در این برنامه، توازن تجربه‌های یادگیری برای گشودن افق ذهن دانشجو به سمت مسائل بین‌المللی، مهارت‌های حل مسئله و استدلال کمی، علوم طبیعی و هنر و حتی نگاه نقادانه به ارزش‌ها دیده نشده است؛ هرچند تلاش‌های اخیر برای توسعه برنامه درسی عمومی اختیاری به نظر می‌رسد که کوششی برای متوازن‌سازی این تجارب است، اما هنوز کفایت نمی‌کند.

ب. مرحله‌های مجاورت و مقایسه

در ادامه، جدول مقایسه‌ای مرحله مجاورت، عناصر کلیدی برنامه‌های درسی عمومی این شش دانشگاه به منظور شناسایی دقیق شباهت‌ها و تفاوت‌ها ارائه می‌شود.

جدول ۷

مقایسه برنامه درسی آموزش عمومی شش دانشگاه (مرحله مجاورت)

مقایسه	ایران	شاه عربستان سعودی	عبدالعزیز	آمریکایی شارجه امارات	کاک ترکیه	آمریکایی قاهره	ملی قطر
رویکرد حاکم بر برنامه	دیسپلینی	دیسپلینی	بین‌رشته‌ای	بین‌رشته‌ای	بین‌رشته‌ای	بین‌رشته‌ای	بین‌رشته‌ای
تعداد واحدها	۲۲ تا ۲۶	۲۶	۴۵	۱۸ تا ۳۵	۳۰ تا ۴۶	۳۳	
	دانش: معارف اسلامی، تاریخ اسلام، ادبیات فارسی، زبان	دانش: فرهنگ اسلامی، اجتماعی پایه، تفکر محاسباتی	دانش: فرهنگ اسلامی، علوم انسانی	دانش: فرهنگ بومی، هنر فلسفه، تاریخ تمدن، علوم پایه	دانش: علوم انسانی، فلسفه، تاریخ تمدن، علوم پایه	دانش: فلسفه، علوم اجتماعی، منطق، علوم پایه	دانش: تاریخ قطر، هنر اسلامی، علوم انسانی
	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم	مهارت: نوشتاری و گفتاری؛ نوشتاری و تفکر انتقادی و توجه به سواد دیجیتال و فناوریانه؛ میان‌رشته‌ای؛ اخلاق و مسئولیت اجتماعی؛ مهارت‌های هیجانی و اجتماعی؛ مهارت سلامت جسم
پیامدهای یادگیری	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم	مهارت سلامت جسم
	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست	نگرش: نگرش مثبت ارزش‌های اسلامی و تمدن اسلامی تقویت هویت اسلامی و اخلاق محوری؛ نگرش مثبت به ارزش محیط زیست
انعطاف‌پذیری	کم	کم	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد
توجه به مهارت‌ها	کم	کم	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد	زیاد

نکته: این توضیحات از داده‌های توصیفی و تفسیری، در دو مرحله قبل، استنباط شده است.

رویکرد بین‌رشته‌ای / دیسیپلینی: با مقایسه برنامه درسی آموزش عمومی در شش دانشگاه مورد بررسی، می‌توان گفت که دانشگاه‌های آمریکایی قاهره، کاک ترکیه و آمریکایی شارجه امارات متحده عربی و ملی قطر، برنامه‌هایی با رویکرد بین‌رشته‌ای دارند که فرصت‌هایی را برای دانشجویان خویش فراهم می‌کنند تا در حوزه‌های مختلف دانش تجربه کسب کنند و ظرفیت خویش را برای دیدن مسائل از نگاه جهانی-محلی توسعه دهند. برنامه درسی آموزش عمومی در ایران و دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی حوزه‌های محدودی را پوشش می‌دهند و انتقال ارزش‌ها و آموزه‌های فرهنگی وزن بالایی از تجارب یادگیری دانشجویان را به خود اختصاص داده است. شایان ذکر است که منظور از رویکرد بین‌رشته‌ای حاکم بر برنامه درسی آموزش عمومی، امکان مواجهه دانشجویان با تنوعی از حوزه‌های مهم از علوم انسانی، علوم اجتماعی، هنر و اقتصاد تا علوم ریاضی و علوم طبیعی برای دستیابی مهارت‌های حل مسئله، تفکر انتقادی، ارتباطی و نوآورانه برای فهم عمیق پدیده‌ها در بافت‌های محلی و جهانی است (DeZure, 2010). همچنین دانشجویان یک رشته دانشگاهی که درس‌هایی از رشته دانشگاهی دیگری را آموزش می‌بینند و فرهنگ رشته‌های دیگر را تجربه می‌کنند، به رویکرد بین رشته‌ای اشاره دارد (Yang, 2009).

واحد درسی: در مقایسه میان برنامه درسی آموزش عمومی در دانشگاه‌های ایران و پنج دانشگاه مختلف، کمترین تعداد واحدهای مرتبط با این برنامه در کشور ایران و دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، بین ۲۲ تا ۲۶ واحد است. در مقابل، چهار دانشگاه دیگر؛ یعنی آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر برنامه‌هایی متنوع‌تر و انعطاف‌پذیرتری را ارائه می‌دهند و تعداد واحدهای آنها از ۱۸ تا ۴۶ واحد متغیر است. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تنوع در فلسفه آموزشی و میزان گستردگی برنامه‌هاست؛ به‌طوری‌که دانشگاه آمریکایی شارجه در امارات متحده عربی با ۴۵ واحد بیشترین حجم درسی را دارد، در حالی که کاک ترکیه با حداقل ۱۸ واحد، برنامه‌ای فشرده‌تر و شاید تخصصی‌تر را دنبال می‌کند.

پیامدهای یادگیری: بررسی برنامه‌های درسی عمومی دوره کارشناسی در خاور میانه از منظر دانشی نشان می‌دهد که قلمرو دانش در این برنامه در یک پیوستار کلی دامنه‌ای از علوم انسانی، اجتماعی، طبیعی، هنر، مهارت‌های فردی و فناوری را در بر می‌گیرد. در این پیوستار دانشی، دانشگاه‌های ایران و شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی تمرکز بیشتری بر حوزه‌های دینی، اخلاقی و فرهنگی اسلامی دارند، در حالی که دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره مصر، آمریکایی شارجه امارات متحده عربی و ملی قطر رویکردی چندرشته‌ای با تأکید بر علوم انسانی، اجتماعی، طبیعی، هنر و مهارت‌های تحلیلی و ارتباطی اتخاذ کرده‌اند.

از منظر مهارتی، بررسی مهارت‌های مورد تأکید در برنامه‌های آموزش عمومی دوره کارشناسی نشان می‌دهد که دانشگاه‌های ایران بیش از هر چیز بر مهارت‌های نوشتاری و گفتاری، اخلاق و مسئولیت اجتماعی و تا حد ناچیزی بر مهارت‌های هیجانی، اجتماعی و سلامت جسم تمرکز می‌کنند. در مقابل، دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی در کنار مهارت‌های ارتباطی به سواد دیجیتال هم توجه دارد. دانشگاه‌های آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر نیز بر مهارت‌های ارتباطی، توسعه تفکر انتقادی، استدلال کمی، زیبایی‌شناسی، اخلاق اجتماعی و سواد فناورانه تأکید می‌کنند.

از منظر نگرشی، برنامه‌های آموزش عمومی در دانشگاه‌های ایران و شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی در جست‌وجوی تقویت نگرش‌ها یا احساسات مثبت درباره ارزش‌های دینی هستند. در حالی که دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر و آمریکایی شارجه امارات متحده عربی رویکردی تلفیقی دارند که ضمن حفظ ارزش‌های اسلامی، به توسعه نگرش بینافرهنگی، بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نگرش مثبت به هنر و محیط زیست تمرکز دارند. شایان ذکر است که در کشور ایران هم به احساس مسئولیت اخلاقی و حساسیت در خصوص مسائل زیست‌محیطی توجه می‌شود که از این منظر به دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر و شارجه نزدیک است.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف مقایسه برنامه‌های درسی آموزش عمومی در دوره کارشناسی نظام آموزش عالی ایران با پنج دانشگاه منتخب از منطقه خاور میانه شامل دانشگاه‌های شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر انجام شد. برنامه آموزش عمومی در دانشگاه‌های ایران ساختاری متمرکز، دیسپلینی و نسبتاً نامنعطف با تعداد واحد درسی کم و توزیع بالای آنها در میان دروس معارف اسلامی دارد و تمرکز اصلی آن بر انتقال ارزش‌ها و باورهای دینی - فرهنگی از طریق دروسی مانند معارف اسلامی، تاریخ اسلام، منابع اسلامی و تاریخ و تمدن اسلامی است. در کنار این محور، برخی از مهارت‌های ارتباطی، تربیت جسمانی و سبک زندگی نیز مد نظر قرار گرفته‌اند. بتازگی نیز برنامه‌ای اختیاری در حوزه آموزش عمومی تصویب شده که شامل موضوعاتی چون محیط زیست، کارآفرینی و مهارت‌های زندگی است، اما هنوز جنبه الزامی نیافته است و اطلاعات دقیقی از میزان استقبال دانشجویان از آن در دست نیست. آنچه با قطعیت می‌توان درباره این برنامه گفت، فراهم کردن امکان مواجهه دانشجویان با موضوعاتی فراتر از رشته تحصیلی خودشان است؛ موضوعاتی چون سواد مالی، زیبایی‌شناسی، مهارت‌های دیجیتال، اقتصاد و تفکر انتقادی که در برنامه‌های نوین جهانی جایگاهی کلیدی دارند، در ساختار فعلی برنامه درسی آموزش عمومی ایران مغفول مانده‌اند. در مقابل، دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره، آمریکایی شارجه امارات متحده عربی و ملی قطر با در نظر درصد بالایی از برنامه درسی کلی دوره کارشناسی و توزیع مناسب واحدهای درسی در حوزه‌های علمی متنوع و بهره‌گیری از مدل‌های خوشه‌ای و انعطاف‌پذیر، ضمن حفظ هویت فرهنگی، آموزش عمومی را به بستری برای تقویت مهارت‌هایی چون تفکر انتقادی، آگاهی میان‌فرهنگی و توانمندسازی جهانی دانشجویان تبدیل کرده‌اند. این رویکرد بین‌رشته‌ای کاملاً با دیدگاه‌های بنیاد آموزش آزاد (Colleges & Universities, 2015) منطبق است که آموزش عمومی را نه صرفاً انتقال دانش، بلکه بستری برای توسعه توانمندی‌های جامع و مهارت‌های زندگی می‌داند. همین‌طور در تأیید چرخش برنامه درسی آموزش عمومی به‌سوی چندفرهنگی، مطالعات جهانی، موضوعات اخلاقی و زیبایی‌شناختی است (Leskes & Wright, 2005). در میان دانشگاه‌های خاور میانه، دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی نیز ساختاری مشابه ایران دارد؛ با تمرکز بر انتقال ارزش‌های دینی - فرهنگی، مهارت‌های نوشتاری و فناوری، فرصت انتخاب و شخصی‌سازی مسیر یادگیری برای دانشجویان محدود است و نقد ارزش‌ها جایگاهی ندارد. هرچند این رویکرد در حفظ هویت فرهنگی مؤثر است، اما در مواجهه با تحولات سریع اجتماعی و الزامات آموزش جهانی ناکارآمد به نظر می‌رسد.

یافته دیگر این پژوهش، تفاوت برنامه‌های آموزش عمومی دوره کارشناسی از نظر پرداختن به حوزه‌های دانش، مهارت و نگرش در دانشگاه‌های منتخب خاور میانه است. در دانشگاه‌های ایران و شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، ساختار دانشی بیشتر حول معارف دینی، اخلاق اسلامی و مباحث فرهنگی سازماندهی شده است، در حالی که دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره، آمریکایی شارجه امارات متحده عربی و ملی قطر با نگاهی چندرشته‌ای دامن‌های از علوم انسانی، اجتماعی، طبیعی، هنر و فناوری را در پیوستار دانشی مد نظر خود جای می‌دهند. در حوزه مهارتی، در دانشگاه‌های ایران بر توانمندی‌های نوشتاری و گفتاری، اخلاق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تا حدی هم بر مهارت‌های هیجانی، اجتماعی و سلامت جسمی توجه شده است. در دانشگاه شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی، سواد دیجیتال و توانمندی‌های ارتباطی در کانون توجه قرار گرفته است. اما دانشگاه‌های آمریکایی شارجه امارات متحده عربی، کاک ترکیه، آمریکایی قاهره و ملی قطر طیفی شامل تفکر انتقادی، استدلال کمی، زیبایی‌شناسی، اخلاق اجتماعی و سواد فناوری را پرورش می‌دهند. از زاویه نگرشی، دانشگاه‌های ایران و شاه‌عبدالعزیز عربستان سعودی عمدتاً در پرورش احساس تعلق و نگرش مثبت نسبت به ارزش‌های دینی و فرهنگ اسلامی متمرکزند. در مقابل این رویکرد، دانشگاه‌های کاک ترکیه، آمریکایی قاهره، ملی قطر و آمریکایی شارجه امارات متحده عربی ضمن حفظ پایه‌های اسلامی، نگرش بینا فرهنگی،

مسئولیت‌پذیری اجتماعی، احترام به هنر و حساسیت زیست‌محیطی را در عمق ذهن دانشجویان پی‌جویی می‌کنند. این یافته با پژوهش پیرزاد و خالقی نژاد (Pirzadi & Khaleghinezhad, 2025) همسو است؛ آنها بازنگری برنامه درسی عمومی آموزش عالی ایران را برای پاسخگویی به نیازهای علمی و فرهنگی دانشجویان و ارتقای رشد شخصی و اجتماعی آنان یک ضرورت می‌دانند.

پیشنهادهای

برای کیفیت‌بخشی به برنامه درسی آموزش عمومی لازم است که سیاستگذاران و دست‌اندرکاران آموزش عالی در ایران با برنامه‌ریزی‌های میان‌رشته‌ای، توجه همزمان به هویت فرهنگی و نیازهای جهانی را در اولویت قرار دهند تا این برنامه بتواند با چالش‌های عصر حاضر به نحو مؤثرتری مواجه شود و نقش کلیدی خود را در تربیت نسل‌های آینده ایفا کند؛ به عبارتی، برنامه درسی آموزش عمومی باید در عین وفاداری به هویت ایرانی، زمینه مناسبی برای توسعه شایستگی‌های بین‌فرهنگی، حرفه‌ای و جهانی برای دانشجویان ایرانی فراهم کند. چنین توازنی نه تنها مانع از گسست فرهنگی نخواهد شد، بلکه زمینه‌ای برای ارتقای کیفیت آموزش، گشودن افق‌های جدید برای تعامل جهانی و پرورش انسان‌هایی چندساحتی و مسئول فراهم می‌سازد؛ از این رو، بر اساس یافته‌های این پژوهش توصیه می‌شود:

- بازنگری تحولی در ساختار برنامه‌های عمومی با رویکرد بین‌رشته‌ای با مدیریت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (دفتر گسترش برنامه‌ریزی آموزشی) و مشارکت شورای عالی انقلاب فرهنگی، استادان متخصص و نماینده‌های انجمن‌های علمی و دانشجویان صورت گیرد؛
- تطبیق محتوای درسی با نیازهای بومی و ظرفیت‌های منطقه‌ای و تجارب جهانی به دانشگاه‌ها تفویض شود؛
- سازوکارهای ارزیابی و پایش مستمر کیفیت برنامه درسی آموزش عمومی در هر دانشگاه و با سیاستگذاری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تدوین شود.
- پژوهشگران ایرانی با انجام دادن آینده‌پژوهی درباره امکان‌های کیفیت‌بخشی به برنامه درسی آموزش عمومی دوره کارشناسی در چشم‌انداز در حال تحول منطقه‌ای و جهانی و نیز با بررسی امکان‌سنجی تأسیس انجمن‌های علمی منطقه‌ای به‌ویژه در دانشگاه‌های منتخب خاورمیانه با محوریت برنامه درسی پایه مشترک دوره کارشناسی، شواهد معتبر و کاربردی لازم برای سیاستگذاری اثربخش‌تر در حوزه را برای آینده فراهم کنند.

حامی مالی

این پژوهش با استفاده از اعتبارات پژوهشی "پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی" و در قالب طرح پژوهشی شماره ۲۳۴۹۳ انجام شده است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

References

- Allen, M. J. (2006). *Assessing general education programs*. Anker. <https://eric.ed.gov/?id=ED498558>
American University of Cairo. (2025). The core curriculum. http://catalog.aucegypt.edu/preview_program.php?catoid=29&poid=5258

- Arefi, M., Ghahremani, M., & Rezaeizadeh, M. (2009). The necessity and strategies for improving the curriculum of general courses of the undergraduate course from the perspective of students and faculty members of Shahid Beheshti University. *Quarterly Journal of Curriculum Studies*, 3(10), 94-129.
- Azizi, Y., Sadeghi, A. R., & Abdollahi, H. (2016). Examining the quality of public courses in the undergraduate curriculum from the viewpoints of faculty members and students. *Qualitative Research in Curriculum*, 1(2), 1-24. <https://doi.org/10.22054/qric.2016.7038>
- Barnett, R., & Coate, K. (2004). *Engaging the curriculum*. McGraw-Hill Education (UK). [https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=AZfIAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Barnett,+R.+and+K.+Coate+\(2004\).+Engaging+the+curriculum,+McGraw-Hill+Education+\(UK\).+%09&ots=J1WtSHYACb&sig=yN_eWCblPdEQKPiXqx-SaZN3Py8](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=AZfIAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Barnett,+R.+and+K.+Coate+(2004).+Engaging+the+curriculum,+McGraw-Hill+Education+(UK).+%09&ots=J1WtSHYACb&sig=yN_eWCblPdEQKPiXqx-SaZN3Py8)
- Berg-Schlosser, D. (2001). Comparative studies: Method and design. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social and behavioural sciences* (pp. 2427-2433). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/00752-X>
- Boning, K. (2007). Coherence in general education: A historical look. *The Journal of General Education*, 56(1), 1-16. <https://doi.org/10.1353/jge.2007.0008>
- Cohen, A. M. (1998). *The shaping of American higher education: Emergence and growth of the contemporary system*. Jossey-Bass. <https://doi.org/10.1023/A:1003083714563>
- Colleges, A. o. A., & Universities. (2015). *The LEAP vision for learning: Outcomes, practices, impact, and employers' views*. https://gened.psu.edu/files/docs/leap_vision_summary.pdf
- Dehghani, A. A., Nasr Isfahani, A. R., & Meshkat, A. R. (2023). Investigating the rationale of offering Islamic thought courses at the undergraduate of universities. *Research in Islamic Education Issues*, 31(59), 91-118. https://iej.ihu.ac.ir/article_208401_en.html?lang=en
- DeZure, D. (2010). Interdisciplinary pedagogies in higher education. In R. Frodeman (Ed.), *The Oxford handbook of interdisciplinarity* (pp. 372-386). Oxford University Press. [https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=4UkTDAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA372&dq=DeZure,+D.+\(2010\).+Interdisciplinary+pedagogies+in+higher+education.+The+Oxford+handbook+of+interdisciplinarity.+R.+Frodeman,+Oxford+University+Press:+372-386.+%09&ots=vJ8zDSpPLT&sig=b_EDT7BIU0WqpgcIflojYMSvIfM](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=4UkTDAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA372&dq=DeZure,+D.+(2010).+Interdisciplinary+pedagogies+in+higher+education.+The+Oxford+handbook+of+interdisciplinarity.+R.+Frodeman,+Oxford+University+Press:+372-386.+%09&ots=vJ8zDSpPLT&sig=b_EDT7BIU0WqpgcIflojYMSvIfM)
- Erie, D. J. (2013). *The role of general education in the development of ethical reasoning in college students: A qualitative study on the faculty perspective* [University of Nebraska]. <https://search.proquest.com/openview/d9d8caadbfa117c9481eb20790c59ea0/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>
- Ewell, P. (2007). *Applying learning outcomes concepts to higher education: An overview*. https://www.cetl.hku.hk/wp-content/uploads/2016/08/OBA_1st_report.pdf
- Fen, C., & Ghulam Murtaza, K. (2017). Reference on the undergraduate curriculum reform in American research universities: Taking curriculum reform at Harvard University as an example. *International Journal of Education and Research*, 6(1), 109-118. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5280671>
- Jones, E. A., & Ratcliff, J. L. (1991). Which general education curriculum is better: Core curriculum or the distributional requirement? *The Journal of General Education*, 40, 69-101. <https://www.jstor.org/stable/27797131>
- Khaleghinezhad, S. A. (2021). The history of undergraduate general education curriculum in Iran: A documentary study. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 12(23), 239-267. <https://www.sid.ir/paper/1050735/en>
- King Abdul-Aziz University. (2025). Undergraduate program. <https://engineeringgc.kau.edu.sa/Pages-General-Requirements.aspx>
- KOC University. (2025). Core program curriculum. <https://international.ku.edu.tr/undergraduate-programs/core-program/>
- Lam, A. M. H. (2023). Making sense of interdisciplinary general education curriculum design: Case study of common core curriculum at the University of Hong Kong. *ECNU Review of Education*, 6(3), 410-432. <https://doi.org/10.1177/20965311221142888>
- Leskes, A., & Wright, B. D. (2005). *The art and science of assessing general education outcomes*. Association of American Colleges and Universities.
- Mobasheri, M. T. (2017). Educational needs assessment of students in Holy Quran's interpretation (Case study: Cultural University). *Epistemological studies in Islamic University*, 21(72), 335-352. https://ksiu.nahad.ir/article_446_en.html?lang=fa
- Mohammadi, Y., Hekmati, N., & Navidinia, H. (2018). Investigating the quality of general English language course curriculum based on Tyler's model from the students' perspective at Birjand University of Medical Sciences in 2016. *Journals of Birjand University of Medical Sciences*, 25, 53-60. <http://journal.bums.ac.ir/article-1-2438-fa.html>
- Pirzadi, H., & Khaleghinezhad, S. A. (2025). Evaluation of the general curriculum of undergraduate programs: A qualitative study from the perspective of students and faculty members. *Journal of Research and Planning in Higher Education*. <https://doi.org/10.61838/KMAN.IRPHE.32.2.5>
- Psacharopoulos, G. (2000). *Higher education in developing countries: Peril and promise*. https://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/07/19/000009265_3980716172141/Rendered/PDF/multi_page.pdf
- Qasempoor, E., Ghasempoor, E., & Malkipour, A. (2017). Study of the implemented and acquired curriculum of general Islamic studies courses in higher education with emphasis on the mixed method. *Qualitative Research in Curriculum*, 3(6), 88-112. <https://doi.org/10.22054/qric.2018.14790.87>
- Qasempoor, I., Hakimzadeh, R., Malekipoor, A., & Qasempoor, E. (2016). Comparative study of general courses at the University of Missouri, U.C. Davis, Beirut, and Tehran. *Qualitative Research in Curriculum*, 1(2), 25-45. <https://doi.org/10.22054/qric.2016.7037>
- Qatar University. (2025). Core curriculum program. <https://www.qu.edu.qa/en-us/core/student-information/Pages/packages.aspx>
- Subrahmanyam, S. (2025). Trustworthiness in qualitative research in the aviation industry. In *Qualitative research methods in air transport management* (pp. 123-152). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7403-0.ch006>
- Warner, D. B., & Koeppe, K. (2009). General education requirements: A comparative analysis. *The Journal of General Education*, 58(4), 241-258. <https://doi.org/10.1353/jge.0.0050>
- Wehlburg, C. M. (2010). Integrated general education: A brief look back. *New Directions for Teaching and Learning*, 2010(121), 3-11. <https://doi.org/10.1002/tl.383>

- Wilcke, H., & Budke, A. (2019). Comparison as a method for geography education. *Education Sciences*, 9(3), 225. <https://doi.org/10.3390/educsci9030225>
- William, F. K. A. (2024). Mastering validity and reliability in academic research: Meaning and significance. *International Journal of Research Publications*, 144(1), 287-292. <https://doi.org/10.47119/IJRP1001441320246160>
- Xue, C., Yang, T., & Umair, M. (2023). Approaches and reforms in undergraduate education for integration of major and general education: A comparative study among teaching, teaching-research, and research universities in China. *Sustainability*, 15(2), 1251. <https://doi.org/10.3390/su15021251>
- Yang, M. (2009). Making interdisciplinary subjects relevant to students: An interdisciplinary approach. *Teaching in Higher Education*, 14(6), 597-606. <https://doi.org/10.1080/13562510903315019>

